

ISTORIJSKI ROMAN¹

Robert Kusek, Vojčeh Šimanjski: Knjige Jakovljeve su Vaš prvi istorijski roman, koji predstavlja vidnu prekretnicu u Vašem književnom stvaralaštvu i izvesno udaljavanje od dosadašnjih tema, stila, i književnih formi. Kakvi su izvori ove svojevrsne „revolucije“ u Vašoj karijeri; kada i zašto se javila ideja da se napiše istorijski roman?

Olga Tokarčuk: Ne razmišljam u kategorijama književnih vrsta. Više mislim kroz teme, ideje, da li su mi zanimljive, da li će pokrenuti ogromnu energiju koju treba ugraditi u pisanje romana. Obično me privuče neka tema, i ona nametne formu koja će biti najbolja za pričanje priče. Odavno me je fascinirala tema prisutnosti Jevreja u poljskoj (i šire, evropskoj) kulturi, a posebno tema isprepletanosti jevrejske i poljske kulture koja se može pratiti kroz vekove i na mnogim nivoima. Kad sam kopajući po raznim izvorima naišla na povest Jakova Franka i njegovih pristalica, odmah sam poželela da je ispričam. Bila je to ideja za duži esej ili dramu (uostalom, kao što sam nedavno saznala, u dramama se ta tema često pojavljivala), ali mi se činilo da će roman to bolje izneti – tu egzotičnost, nejednoznačnost te priče, ogromnu količinu materijala, detalja, podrobnosti. Verujem u roman. Verujem da je roman jedna od najsavršenijih književnih vrsta – ima to svojstvo da obuzima čitaoca i uvodi ga u vrstu transa. U romanu mogu mnogo toga da prenesem, ne samo na nivou informacije. Roman ima ambiciju da izgradi virtuelni svet u koji čitalac dupke upada i u kojem gostuje neko vreme. Deluje na mnogim nivoima, jer uspostavlja vezu s čitaocem na emocionalnom nivou, budi mehanizme empatije. To je vid totalne komunikacije.

R. Kusek, V. Šimanjski: Pred kakvim izazovima ste se našli radeći na istorijskom romanu? Šta se pokazalo kao najteži zadatak u toj književnoj vrsti?

O. Tokarčuk: Naravno, vođenje ogromnog istraživanja. Tema frankističkog pokreta nije bila dovoljno obrađena u naučnoj literaturi. Tek tokom vremena kad sam pisala roman, godine 2011, pojavila se knjiga Pavla Maćejka *The Mixed Multitude*, verovatno najvažniji rad danas za sve koji se bave Jakovom Frankom i frankistima. Čitala sam je još u originalu, na engleskom, dok se nije pojavio poljski prevod. Pre nego što sam nabavila taj rad, koristila sam mnoge druge izvore, što monografske publikacije, što raspršene, sitnije materijale koji se s različitim aspekata bave problematikom frankista i njihovom istorijom. Od početka mi je najvažniji izvor bio Aleksandar Kraushar, poljski istoričar jevrejskog porekla i njegova

¹ Razgovor koji su s Olgom Tokarčuk vodili Vojčeh Šimanjski i Robert Kusek u knjizi *Conversations with Biographical Novelist – Truthful Fictions Across the Globe*, urednik Majkl Laki (izdanje Bloomsbury Academic, 2018). (Prim. prev.)

knjiga *Frank i poljski frankisti*, koja je bila napisana i objavljena još u XIX veku, kasnije nije bila obnavljana i stajala je na policama biblioteka prekrivena prašinom.

U mom slučaju važni su bili i drugi izvori, oni koji su se odnosili na istoriju Poljske, svakodnevnog života u XVIII veku u Podolju i u Evropi, na politiku tog doba, na multikulturalizam... Zanimali su me detalji, npr. kako se tad putovalo, kad su se putnici zaustavljali da konače, šta su jeli... Nisam bila iskusna u toliko široko shvaćenom istraživanju, bila mi je strana metodologija takvih ispitivanja. Sve sam radila instinktivno, intuitivno.

Naposletku sam došla do opipljivih izvora i tamo sam oputovala. Otišla sam da vidim Dnjestar, Ivanje, katedralu u Lavovu, trg u Brinu ili Brnu, dvorac u Ofenbahu, da izbliže osmotrim pejzaž, osetim atmosferu. Volim takve pohode. Svuda sam nalazila nešto malo, što mi je na kraju dobro došlo za knjigu.

R. Kusek, V. Šimanjski: *Zazvučaće banalno, ali već je Aristotel primetio da se istorijska naracija znatno razlikuje od književne naracije. Ukoliko prva opisuje to što se desilo, druga i ne mora i obično se ne drži tzv. istorijskih činjenica. U tom smislu potpuno je zavisna od inventivnosti pisca, književnice. Istorijski i biografski roman su ipak dimorfne vrste koje moraju da povežu dve fabule: istorijsku i književnu. Uvek se u nekom stepenu one odigravaju između istorijske istine i izmišljanja. Kakvu ste poziciju u tom sporu zauzeli pišući Knjige Jakovljeve?*

O. Tokarčuk: Neprilično je diskutovati s Aristotelom, ali danas mislimo drugačije nego pre. Nikad nismo sigurni da li je taj istoričar koji je to ispričao bio objektivan, da nije izmišljao, sam dodavao, da nije stajao na nečijoj strani. Javlja se pitanje – šta su, uopšte, istorijske činjenice? Da li Dugošev zapis danas treba da shvatamo istorijski? Izvor svake priče je čovek, istorijska činjenica je nešto apstraktno, istinito samo na veoma opštem planu. Potrebno je izdvojiti ogromno vreme da bi se utvrdili detalji, a stvar je još gora kad su u pitanju stariji istorijski događaji, to iziskuje čitanje svih mogućih pisanih izvora sa svešću da je mnogo toga bespovratno propalo, čemu treba dodati arheološka, biološka, kulturološka, filološka istraživanja. To takođe zahteva dobru volju i čestitost istraživača, jer se mnoge pronađene činjenice mogu suprotstaviti njegovim očekivanjima.

Smelo bih rekla da je u tom smislu sve književnost, a pojedinačne istorijske naracije često su naprosto određene tačke gledišta. Književna naracija uvek pokušava da sagradi virtuelni i uverljivi svet, i ubedljiv, mimetički, ali to ne znači da je ona apsolutno proizvoljna. Ona mora da se podredi jednom principu stvarnosti. Istorijski roman povlači za sobom veću odgovornost. Imaginacija i *licentia poetica* moraju se podrediti činjenicama. Dok sam radila na *Knjigama Jakovljevim*, svaki čas sam se nalazila u situaciji u kojoj sam se s jedne strane suočavala s istorijskim činjenicama. To su bila stalna polazišta u mojoj priči, na koja sam morala da računam i nisam ih mogla ignorisati. Ali s druge strane bio je manje ili više prazan prostor između tih tačaka. I tu je počinjala književnost, jer sam praznine i bele mrlje morala da dopunjavam maštom.

Nazvala sam tu metodu „konjektura“. Termin „konjektura“ uzela sam iz jezika arhivista i kritičara teksta koji se bave starim delima – konjektura je jedna od neophodnih praksi u

njihovom radu: popunjavanje uništenih mesta u tekstu. Tamo gde je tekst nepotpun, moramo da se domislamo šta je tamo moglo biti i shodno sopstvenoj veri popunimo ta prazna mesta tako da čitaocu obezbedimo doživljaj kontinuiteta i verovatnoće.

R. Kusek, V. Šimanjski: *Koji su drugi istorijski romani i stvaralačke ličnosti uticale na Knjige Jakovljeve? Da li ste bili čitateljka istorijskih romana i kakvih? Na koje ste se tradicije (poljske, srednjoevropske, zapadne) nadovezivali?*

O. Tokarčuk: Možda će čudno zazvučati, ali nisam ljubiteljka istorijskih romana i ako treba da se izjasnim o tome, onda tu sigurno ne mogu da budem kompetentna. U istorijskim romanima koje sam čitala obično me je odbijala suvoparna, muška perspektiva, u kojoj u prvi plan izbijaju istorijski događaji, što se često ograničavalo na ratove, bitke, primirja, saveze, pregovore, traktate, itd. Imajući to u vidu, pre bih ovo nazvala „političko-istorijskim romanima“, rođenim iz danas pomalo anahronog shvatanja istorije kao sfere ratova, bitaka i ovog i onog mira koji se prepliću sa biografijama vođa ili kraljeva. Mene je uvek interesovao mikroistorijski pristup – priča o prošlosti malih, lokalnih prostora ne ispuštajući iz vida kontekst sadašnjosti koji stvaraju obični, u istoriji nezabeleženi ljudi. Čak i kod Tolstoja sam zaobilazila ogromne delove teksta u kojima je on opisivao raspoređivanje i pregrupisanje vojski. Najčešće mi je smetalo patrijarhalno gledište na ljudsko društvo – mislim da je svojevremeno popularni istorijski roman često cementirao takve konzervativne šeme.

U mladosti sam dosta čitala Teodora Parnjickog i mislim da me je njegova vizija prošlosti pokretala: istorija je tajna koju moramo otkriti učestvujući u priči na neki način. Volela sam takođe i Margerit Jursenar, koja je ljude iz prošlosti predstavljala kao savremenike, podjednako komplikovane i „krhke, neoprezne, podvojene“.

R. Kusek, V. Šimanjski: *Klasični istorijski roman, čiji se početak povezuje s Valterom Skotom, politički je opterećen. To se vidi i kod Skota i u klasičnom poljskom istorijskom romanu, na primer kod Sjenkjeviča. To su romani pisani uvek s namerom da se postave temelji određenih političkih i građanskih stavova, za potrebe nacionalne zajednice ili za stvaranje predstave nacionalne zajednice na način na koji bi to video Benedikt Anderson. Vi, međutim, u podnaslovu romana posvećujete knjigu „kompatriotama za rasuđivanje“. Da li su Knjige Jakovljeve pisane kao politička knjiga – jer percepcija je sigurno bila politička?*

O. Tokarčuk: Bojim se da se ne može napisati istorijski roman koji bi bio apolitičan. Istorija je postala (a možda je oduvek i bila?) vrlo osetljiv politički prostor. „Ko upravlja prošlošću, u njegovim rukama je budućnost; ko upravlja sadašnjošću, u njegovim rukama je prošlost“, pisao je Orvel u knjizi 1984, a političari, posebno danas, potpuno su toga svesni. To se veoma jasno vidi u ratu za istoriju koji se vodi u Poljskoj. Bila sam svesna političkih konotacija te priče i shvatala sam u kakvom je vremenu pišem – vremenu preporoda nacionalizma, ksenofobije, čak rasizma, pre svega vremenu revitalizacije antisemitizma, koji u Poljskoj nikad do kraja nije prerađen.

Videla sam takođe da će nekoliko važnih trenutaka te knjige biti teški za mene kao književnicu i čitateljku. Autor se najčešće vezuje za svoje junake i instinktivno počinje da ih brani. A ovde sam morala, takođe, da opišem veoma mračne događaje – na primer kako su frankisti istupili protiv svoje verske braće, ili kad su se dosta kontroverznom metodama (prikriivanje istine, manipulacije, naposljetku prizivanje mita o „hrišćanskoj krvi“ potrebnoj za navodne magijske prakse Jevreja) borili za svoje interese kako s katoličkom crkvom, tako i s jevrejskim ortodoksima. To nije priča o anđelima.

Zato sam se tamo gde sam stupala na osetljivo tle trudila da se držim činjenica koliko je to moguće i činjenice su mi pomagale da izdržim tako teške trenutke. *Knjige Jakovljeve* su roman zasnovan na činjenicama i izvorima, i takvu knjigu mi je nesumnjivo bilo lakše pisati držeći se toga, nego da izrađujem okvire i potke kao u prethodnim romanima. Imamo vremenski raspon priče, njen domen, čak su i ličnosti već delimično oblikovane. A znamo i kraj!

R. Kusek, V. Šimanjski: *Vaš roman je ipak – i to nas pre svega interesuje – poseban slučaj istorijske naracije. To je biografski roman posvećen ličnosti Jakova Franka, jevrejskog mistika XVIII veka, vođe verske sekte i jeretika, to jest samoproklamovanog Mesije. Zašto je pažnja usredsređena na tu ličnost? Šta Vas je fasciniralo u životu i priči o Franku?*

O. Tokarčuk: Pre svega me je ta ličnost fascinirala u kontekstu epohe u kojoj je živela. To je vreme kad se u Evropi sve više javljaju i bubre prosvetiteljske ideje, i rađaju se nove društvene vizije. Čitajući izvore shvatila sam u jednom trenutku da je Frank bio svojevrsni prasionista, znak jevrejskog samoosvešćivanja, da je Jevrejima potrebno vlastito mesto u Evropi.

Ujedno se ne može sakriti i to da je čitav sistem verovanja koji se pripisuje Franku bio (i jeste) pomalo haotičan i veoma fluidan, i predstavljao je eksplozivnu sinkretičnu mešavinu raznih starijih i novijih jeresi, smeštenih ne samo na pograničju hrišćanstva i judaizma. Njihov horizont je znatno širi, a izvori su u gnosticizmu. To su i dalje slabo ispitana područja i mnogo je u njima nejasnoća. Već odavno sam počela da se zanimam za tu tematiku, uživala sam u tim istraživanjima. Još veće zadovoljstvo donelo mi je iskorišćavanje sopstvenih hipoteza i razmišljanja.

Sem toga, ono što je jednako važno, Frank je bio neobično psihološki zanimljiva ličnost. Mada na kraju, pokazalo se – neshvatljiva. Suviše komplikovana i nejednoznačna da bi ga mogao ljudski ispričati, od početka do kraja. Danas sam sigurna da je nemoguće ispričati čovekov život s uverenjem da se može otkriti njegova nekakva celovita, kompaktna istina, da se može dobiti kompletna, zatvorena slika. Možda i čoveka treba posmatrati samo iz dinamične perspektive – kao proces, kao neprekidno postajanje, kao promenu.

R. Kusek, V. Šimanjski: *U klasičnoj teoriji istorijskog romana koji potiče od Lukača, biografski roman je često u konfliktu s istorijskim romanom, čak je za njega i opasnost. Umesto da se usredsredi na istoriju s velikim I i na prenošenje duha vremena, pisac ili spisateljica upadaju u manir biografskih anegdota, beznačajnih s Lukačevog hegelovskog gledišta, jer on bi želeo*

u romanu da prati promene svesti u istorijskom kontekstu, a ne pojedinačan život. Da li je za Vas bio prioritet da se ispriča Frankov život ili da se pomoću pojedinačnog života pokažu suštinske promene do kojih je došlo u XVIII veku u tom delu Evrope? Da li je u maloj Frankovoj povesti sadržana velika istorija?

O. Tokarčuk: Smatram baš suprotno – istorija s velikim I je samo svetlosni odraz malih povesti, fantom sazdan od hipotetičkih uopštavanja. Realan je samo ljudski život. Ostalo je sistem generalizacije i projekcije.

Ne bih rekla da imamo druga sazajna oruđa, čim samo vidimo svet kroz odnose čoveka s drugim ljudima, s prirodom, sa samim sobom. Nemamo, koliko mi je poznato, nijedno čulo koje bi nam pomoglo da shvatimo velike istorijske procese. Pokušavamo, napipavamo, pretpostavljamo i postavljamo hipoteze, ali iz svega toga mnogo šta ostaju samo obične projekcije.

R. Kusek, V. Šimanjski: *Edmund Vajt je nedavno priznao svoju odbojnost prema biografskim romanima čiji junaci nemaju svoje istorijske biografije. Jer on tvrdi da cilj biografskog romana jeste popunjavanje praznina u istorijskim naracijama. Vaš junak takođe ne poseduje svoju biografiju – u tom smislu Vaš roman ide korak ispred istorije. Kakav je bio Vaš odnos prema izvorima i istorijskim studijama? Da li istorija koju ste ispričali ostaje u skladu s njima? I ako ne, zašto?*

O. Tokarčuk: Meni samoj teško je da shvatim da Jakov Frank nema valjanu biografiju (ne računajući monografiju o frankističkom pokretu Aleksandra Kraushara, ali baš tamo on nije glavna ličnost). Pišući taj roman često sam se pitala zašto ta ličnost nije tematizovana. Šta rade istoričari? Čime se bave? Zašto tako karakterističan, živopisan i važan pokret kao što je frankizam nije ni u Poljskoj ni u svetu dočekaio svoju širu studiju? Da li je to neka tabu tema ili rezultat, izvinjavam se, lenjosti? A možda istorija uopšte nije objektivna, nego naprotiv, podatljiva na individualne idiosinkrazije istoričara, njihove političke poglede ili običnu ljudsku želju da se prećuti nešto što je nelagodno. Slično je bilo i na jevrejskoj strani – ni tamo se niko nije Frankom biografski bavio. Gadili su ga se. To se sjajno vidi kod Geršoma Šolema koji, pišući o jevrejskom misticizmu, o šabataizmu, i svestan toga da ne može da zaobiđe Franka, smesta menja ton i u njegovom, obično suzdržanom jeziku, pojavljuju se emocije.

Kao književnica imam ogromnu privilegiju da budem verna samo sebi. Jedino što me je disciplinovalo u tom radu jesu izvori – trudila sam se da budem verna koliko god je to bilo moguće. Tamo gde je dolazilo do opisivanja nejednoznačnih, kontroverznih događaja, koje nisam do kraja shvatala – držala sam se originalnih tekstova. Tako je, na primer, u situaciji s Lavovskom disputom: čitava scena je bazirana na dokumentima onako kako je to tamo zabeleženo (nadajmo se da je istinito). A zabeležili su to veoma precizno crkveni sekretari.

Naravno, svako čitanje teksta je jedna vrsta interpretacije, to je neizbežno. Čitajući beleške s Lavovske dispute, pokušala sam da zamislim ko su bili ti sekretari, šta su privatno mislili, a pre svega da li su i koliko bili objektivni.

R. Kusek, V. Šimanjski: *A kako se to pitanje odnosi prema drugim junacima romana? Koji od njih i zašto pripadaju istoriji, a koji fikciji?*

O. Tokarčuk: Većina ličnosti u knjizi su istorijske ličnosti. Pre svega drugi narator – Nahman iz Buska, učitelj i bliski prijatelj Jakova Franka, njegov spin doktor i mozak. Nažalost, o njemu je malo zapisa. Morala sam da ga stvorim i da mu dam glas. Iz raznih priča o njemu koje su ostale u pisanim izvorima pretpostavljam ko je bio i kako je funkcionisao, a pre svega kakav ga je odnos spajao s Frankom. Stvorila sam ga tako da bi mogao da vidi što više, i on je, u neku ruku, objašnjavao Frankovu harizmu.

Druga zanimljiva ličnost je Molivda, prevodilac i zaštitnik frankista. U tom slučaju od velike pomoći bila mi je knjiga Andžeja Žulavskog *Molivda* u kojoj je autor, jednako fasciniran temom frankista, pokušavao da izgradi vrlo osetljiv i dubok portret tog čoveka. U romanu Julijana Brinkena, koji sam našla u rukopisu u Narodnoj biblioteci, Molivda je krajnje drugačije predstavljen: jetki aristokrata. Moj Molivda je malo drugačiji – to je čovek koji traži, posustao, nesiguran u sebe. U izvorima sam našla jednu rečenicu o njegovoj mladosti, o mlinarevoj ćerci koju je uzeo za ženu počinivši meزالijans i izvrgavajući sebe vrlo strogoj kazni. Pretpostavila sam da bi mlinareva kći mogla biti Jevrejka, otuda stroga kazna, jer društvo nije tolerisalo takve transgresije. Iz toga sam zaključila da je njegov stav prema Jevrejima bio ambivalentan i vrlo znatiželjan, i da im je zbog toga tako mnogo pomagao.

Drugovi Jakova Franka su ličnosti najčešće dosta lakonski zabeležene u dokumentima. Naravno da su istorijske ličnosti crkveni činovnici – čudna ličnost bio je neslavni biskup Kajetan Soltik, a takođe rastrzan i pun dobre volje biskup Dembovski, kao i sitniji hroničari događaja. Svaku ličnost koju sam pronašla u dokumentima pokušala sam nekako da pripitomim u knjizi, da iskoristim njeno postojanje.

Razume se da mi je mnogo radosti donelo opštenje sa sveštenikom Hmjelovskim i Elžbjetom Družbackom. Obe figure bile su pomalo zaboravljene, a sveštenika Hmjelovskog je odbacio mlađi, prosvetiteljski naklonjeni naraštaj. Benedikta Hmjelovskog čitala sam godinama i smatram ga za veoma značajnog poljskog pisca, hroničara poljske palanačke, šljahantske mentalnosti. Ja sam u svakom slučaju mnogo toga od njega doznala kad je u pitanju percepcija sveta i senzibiliteta naših predaka. Međutim, Elžbjeta Družbacka ne ostaje samo velika poljska pesnikinja poznog baroka. Snaga njene poezije do danas je aktuelna, a njen neobičan i samosvestan život najavljuje žensku emancipaciju u poljskoj kulturi. Slično izgleda i situacija s Katarinom Kosakovskom – naišla sam na njena pisma i ta me je ličnost zainteresovala, počela sam da joj se divim: nepokorna, borbena političarka, potpuno drugačija od žena koje predstavljaju u svojim romanima Kraševski i Sjenkjevič. Ti pisci su svesno ili nesvesno sprovodili neku vrstu prekrajanja ženskih likova u skladu sa svojim očekivanjima i zahtevima svog vremena, gradeći ženske likove uvek u ulogama koje im je dodelilo društvo dominirajućih, samouverenih muškaraca. Zato sam izmislila glavnu naratorku tog romana, Jentu, i mnoge druge žene iz Frankovog okruženja. Istorija radije i bolje zapisuje muškarce nego žene. To je žalosna činjenica. Odlučila sam da te žene,

koje se pominju isključivo kao „supruge“, „ljubavnice“, „kućanice“, „majke“, nekako individualizujem, dam im glas, snabdem vlastitim osobinama i naložim im da deluju. Istorija bez žena je sigurno lažirana istorija.

R. Kusek, V. Šimanjski: *Naše prethodno pitanje nije bilo neosnovano – Vaš roman je ta naročita vrsta biografskog romana koji bismo mogli nazvati polibiografski ili polifoničan. Nastanjuje ga mnoštvo likova koji su rivali za čitaočevu pažnju. Otkuda ta metoda pripovedanja Frankove povesti? Otkuda ideja za to višeglasje?*

O. Tokarčuk: I drugi moji romani su polifonični. Ponekad mislim o panoptikalnoj vrsti pisanja. Volim da napravim scenu, da stvorim likove i dam im živote. Volim da gledam na odnose, verujem da stvarnost nisu pojedinačni, odvojeni međusobno subjekti i objekti, nego beskonačna količina odnosa među njima. Stvarnost razumem kao scenu takvih odnosa – subjekti su povezani ne samo među sobom uzajamno, nego i s predmetima, s prirodom. Teško bi bilo ispričati nekakav društveni proces odbacujući to mnoštvo uglova posmatranja, mnoštvo stanovišta, različitih energija koje ulaze u međusobnu igru.

R. Kusek, V. Šimanjski: *Najtipičnije narativne tehnike za biografski roman su ili naracija u prvom licu, ili u trećem licu. Kod Vas se to stalno prepliće, a naratorica kao da ima komplikovan odnos sa tzv. „sveznanjem“. Štaviše, uvodite ličnost Jenta koju ste nazvali „naratorica četvrtog lica“, koja ima najzamašniji uvid u predstavljeni svet. Zašto ste se odlučili da primenite takve narativne strategije, čemu one služe?*

O. Tokarčuk: Najvažnije pitanje koje se javlja na samom početku razmišljanja o romanu bilo je: ko to priča? Ko to govori? Čijim očima je svet predstavljen?

Količina materijala, vremenskih ravni, tačaka gledišta u tom romanu bila je prevelika da bi to nosio jedan narator. Jenta se pojavila u trenutku kad sam se pitala da li sam u stanju da sve to stavim u jednu knjigu. Povod za njeno pojavljivanje bio je tehničke prirode, ponekad u tom njenom iskakanju iz kutijice vidim nešto metafizičko. Pojavila se odmah spremna da govori, sa čitavom svojom pričom. Spasla je knjigu.

Uvek mi je problem narator, u svakoj knjizi mi je problematičan taj Glas koji govori. Veoma ga je teško izmisliti, uklopiti, otkriti. To je duh priče i često ga tražim godinama, već imajući temu, ličnosti i sl. Ako postoji neka metafizika u pisanju romana, onda je to za mene traženje tog Glasa. Onda kad ga nađem, posao kreće, knjiga se već piše sama. Taj glas definišem kao onaj deo duha iz čijeg gledišta će priča moći da se prenese u savršenoj formi.

Koristila sam i druga vremena za svoja tri naratora (Narator, Jenta i Nahman). Dva prva pričaju u sadašnjem vremenu, to je vreme ovde i sada, i ono se dešava pred očima čitaoca neposredno, ne znamo kako će se situacija završiti. To je dinamična stihija, vidljiva, aktuelna. Nahman koristi prošlo vreme, u tom obliku pričamo svoj život. Nahman pripoveda svoj život s Jakovom, trudi se da bude čestit i da govori istinu, do te mere da je svestan onoga što se desilo. Poverava nam se i otkriva tajne iz vremenske perspektive.

R. Kusek, V. Šimanjski: *Zanimljivo je i to na šta je skrenuo pažnju Pšemislav Čaplinjski, da u Vašoj knjizi o Franku govore svi izuzev Franka. Nije li Vas iskušavao uzor Margerit Jursenar ili Hilari Mantel, da stanete iza očiju junaka i uđete u njegovu svest?*

O. Tokarčuk: Da, probala sam. Probala sam mnogo puta i to očajnički, ali ličnost Jakova Franka je za mene toliko strana da nisam bila u stanju da se s njim psihološki poistovetim. Podsetiću ovde na činjenicu da čak ni savremenici nisu umeli da uhvate ličnost Jakova Franka. Odnosi o njemu su toliko različiti da su čak i opisi fizionomije drugačiji; taj čovek je budio krajnje različite misli i emocije. Mislim da je s Jakovom Frankom slično kao i s mnogim vođama verskih pokreta – bio je psihopata, neprekidno su mu bili potrebni jaki podsticaji. To je nekako suprotno mom temperamentu. Obično sam uspevala da kreiram ličnosti i da se s njima identifikujem. Mnogo puta je to za mene značilo razvijanje, inspiraciju – da možeš da proširiš svoju vlastitu ličnost – samo što ovog puta to nije uspelo. Frank je – govoreći savremenim psihološkim kategorijama – imao nizak nivo straha, ogromne aspiracije, duboku veru u svoju moć i još nešto što bih nazvala „nedemokratska struktura karaktera“. Tražeći jednakost, boreći se za pravo na samoodlučivanje i asimilirajući svoj „narod“, bio je ubeđen u sopstvenu uzvišenost. Intuitivno sam se branila od toga da uđem u glavnu ličnost, imajući u vidu staru istinu da niko nije veliki dok ga takvim drugi ne naprave. Jakov Frank je u ovoj knjizi samo izgovor da bi se sagradila scena.

Takođe smatram da ima nečeg nemoralnog u takvom ulaženju u svest čoveka koji je nekada istorijski, i opipljivo postojao. To je kao da uđeš u njegovu intimnost, privatnost, ličnost, i onda je zaposedneš. Nažalost, ona tad više ne može da se brani od takve zloupotrebe.

R. Kusek, V. Šimanjski: *Odnos naratora i junaka su centralni za problem „zaposedanja“ ili „prepuštanja“ glasa istorijskim junacima – naročito onima koji taj glas nisu ranije imali. Kakva je funkcija književnice koja stvara biografski roman? Da li stvara junake i njihove unutrašnje svetove ili je takođe pre glas/prevoditeljka/medijum kroz koje progovaraju reanimirani junaci u romanu? Pitamo to ne bez razloga, imamo u vidu vaše ranije interesovanje za spiritualizam. Spiritualizmu ste posvetili svoj drugi roman, napisan 1995, E. E. On se pojavljuje takođe u Vuci svoje ralo po kostima mrtvih. Sami priznajete u podnaslovu knjige da je to priča koju pripovedaju počivši, a koju je autorka dopunila metodom konjektуре. Da li biste nam mogli objasniti na čemu se zasniva ta metoda?*

O. Tokarčuk: To je, razume se, metafora, nisam nekromanka. ☺ Ljudski kontakt s prošlošću i s precima nešto je više od pukog učestvovanja u celebriranju sećanja. To je jedno intuitivno čulo koje stvaraoci često imaju razvijenije od drugih ljudi i koje im omogućava da svet posmatraju sintetički, u celini. Nema to ničeg zajedničkog sa spiritizmom, rekla bih da je spiritizam dosta primitivan pristup. Tu sintetičnost shvatam kao viđenje sveta na nekoliko nivoa istovremeno – fizičkom, emocionalnom, intelektualnom i intuitivnom. Potpuno se svesno trudim da ispričam priču na tako sintetičan način koliko god mi to polazi za rukom.

Ponekad je takva percepcija bliska uvidu, takav insajder događa mi se prilikom pisanja – odjednom se nešto samo od sebe razreši, bez napora i prirodno, a ja imam utisak da vidim kroz zavesu. Takvo iskustvo veoma povezuju s tekstom nad kojim se radi, počinješ da imaš utisak da tekst sam traži da ga napišeš.

R. Kusek, V. Šimanjski: *U ovogodišnjem ciklusu predavanja BBC-ja književnica Hilari Mantel koju, izgleda, mnogo toga vezuje s Vama, rekla je da je rad na biografskom romanu posvećenom Tomasu Kromvelu za nju bila vrsta prizivanja duhova. U takvoj koncepciji naratorica postaje medijum, pisanje postaje spiritistička seansa, roman postaje vaskrsenje, život posle života oživljenih junaka i junakinja. Da li se Knjige Jakovljeve takođe mogu definisati kao efekat spiritualističkog pisanja, a stvaranje biografskog romana kao metoda prizivanja duhova?*

O. Tokarčuk: Ne, to bi pre bilo uprošćavanje i iskorišćavanje neadekvatnih pojmova. U otvorenom, sintetičkom pristupu svetu, koji prekoračuje razne konvencionalne podele i stereotipne perspektive, uočava se nešto što druge može da iznenadi. Neka veza, neka simetrija smislova... Sem toga, duže pisanje koje iziskuje roman, to je poseban psihološki proces koji oslobađa psihičke snage i ponekad jednostavno vidiš šire i više. U mom slučaju poistovećivanje s ličnostima, s epohom i njenim senzualizmom na predstavljenom polju, na otvorenom polju, uvodi čoveka u posebno duhovno stanje neobično usredsređene pažnje koja omogućuje da se uhvate takvi detalji koje ćeš moći normalno, spontano da uključiš u poredak. Prilikom takve koncentracije predstavljeni svet ume da bude podjednako intenzivan koliko i stvaran. Nekoliko godina zanimao me je samo XVIII vek, slušala sam muziku iz tog vremena, gledala predstave, pratila detalje svakodnevnog života. To je vrsta transa.

R. Kusek, V. Šimanjski: *Književna kritika služi se dijagnozom po kojoj su naracije biografskog karaktera kamuflirane autobiografije, da pišući o tuđem životu, pišemo u stvari o svom. Kao u aforizmu Oskara Vajlda, po kome iz Raskinove knjige o Tarneru doznajemo više o Raskinu nego o Tarneru. Da li biste se složili s tom dijagnozom? Ako da, u kojoj meri i u kom smislu Knjige Jakovljeve imaju za Vas autobiografski karakter?*

O. Tokarčuk: Ne bih preterivala. To je jedno vreme bila individualistička perspektiva inspirisana psihoanalizom. O tome mislim potpuno suprotno: pišući, sklanjam svoj ego i suspendujem svoju biografiju. pisci poput mene obično nemaju biografiju. Služimo ispri-povedanim pričama, one nas nekako „iznajmljuju“ za rad, kao što su nekada mecene iznajmljivali umetnike da bi stvorili svoje delo. Najpre je priča, onda sam ja.

R. Kusek, V. Šimanjski: *Da li su Knjige Jakovljeve jednokratna avantura s istorijskim i biografskim romanom? Postoji li ličnost koja Vas toliko fascinira da biste želeli da ispričate nje-nu priču?*

O. Tokarčuk: U suštini imam lepe uspomene na taj rad. Bio je to ogroman napor na više nivoa, veliko zadovoljstvo otkrivanja i osećanja smisla. Ali i još jedna stvar. Zbog tog velikog, višegodišnjeg napora i minucioznog rada, reanimira se nešto što je gotovo bilo

palo u zaborav, u meni se rodila nekakva zajednica s mojim junacima. Posle ovog romana sam bogatija i svesnija.

Vrlo rado ću se vratiti istoriji. Možda ne sada, jer imam da napišem još neke druge stvari. Na autorskim susretima, kad su mi postavljali slično pitanje, govorila sam o arijancima – to je veoma slabo poznata tema i retko tematizovana u umetnosti. Raspolažemo samo opštim podacima i nikakvim razmišljanjima o tom pitanju. Takvih zaprašnjavljenih tema je mnoštvo. Što šire budemo upoznawali i proživljavali svoju istoriju, bićemo mudriji i bolji kao društvo.

*(S poljskog prevela **Milica Markić**)*